

Irena Kanišauskaitė, Loreta Mačianskaitė, Nijolė Šervenikaitė,
Dainius Vaitiekūnas, Saulius Žukas

IV

gimnazijos klasė

Literatūra

Vadovėlis, I dalis

TURINYS

1 skyrius. Egzistencialistinė pasaulėjauta	7
1.1. Egzistencializmas	8
1.2. Albero Kamiu gyvenimas ir kūryba	13
1.3. Apmąstymai apie absurda: esė „Sizifo mitas“	19
1.4. Absurdo pojūtis: romanas „Svetimas“	24
1.5. Maištas prieš absurda: romanas „Maras“	38
1.6. Žanas Polis Sartras: novelė „Siena“	53
2 skyrius. Žmogus istorijoje: pasirinkimai XX a. viduryje	63
2.1. Tarp istorijos girnų: Lietuva Antrojo pasaulinio karo metais	64
2.2. Vincas Mykolaitis-Putinas	75
„Vivos plango, mortuos voco“	77
2.3. Salomėjos Nėries likimas karo metais	80
Eilėraščiai iš rinkinio „Prie didelio kelio“	84
2.4. Vytautas Mačernis	88
Eilėraščiai iš ciklų „Vizijos“, „Metai“	92
2.5. Holokausto akivaizdoje	101
Ona Šimaitė. „Liudijimai apie Vilniaus getą“ (ištraukos)	102
Icchokas Meras. „Lygiosios trunka akimirka“ (ištraukos)	108
2.6. Laisvas žodis partizanų bunkeriuose	121
Bronius Krivickas. Eilėraščiai	124
Romualdas Granauskas. „Šv. Mikalina“	129
2.7. Trauktis į Vakarus ar pasilikti Lietuvoje?	139
Vincas Mykolaitis-Putinas. Dienoraštis (ištraukos)	139
Birutė Pūkelevičiūtė. „Aštuoni lapai“ (ištrauka)	141
Danutė Kalinauskaitė. „Baltieji prieš juoduosius“ (ištraukos)	146
2.8. Balys Sruoga	151
„Dievų miškas“ (ištraukos)	156

3 skyrius. Antanas Škėma: „dvigubas išeivis“	163
3.1. Gyvenimas ir asmenybė	164
3.2. Kūryba ir jos vertinimas	171
3.3. Romanas „Balta drobulė“	173
3.4. Antanas Škėma ir kiti	191
Žodynėlis	194
Literatūros šaltinių sąrašas	197
Iliustracijų sąrašas.....	198

Šia piktograma pažymėtoms užduotims atlikti reikės skaitmeninių priemonių.
Jas rasite išmaniuoju įrenginiu nuskaitytą skyriaus pradžioje pateiktą QR kodą.

1.1. EGZISTENCIALIZMAS

Vertybių išbandymas totalitarizmo sąlygomis

1

2

3

XX a. vidurio istorija – tai dviejų prievartos ideologijų kovos istorija. Fašizmas ir komunizmas žadėjo šviesią ateitį Pirmojo pasaulinio karo (1914–1918) nualintai Europai, tačiau ją įtraukė į dar daugiau aukų pareikalavusį Antrąjį pasaulinį karą (1939–1945). Šios prievartos ideologijos kėlė valstybės reikalus aukščiau žmogaus laisvės. Jų tikslas – totalitarizmas, visiška gyventojų kontrolė. Svarbiausi totalitarinio valdymo bruožai yra šie: šalyje tėra viena ideologija, viena partija, slaptosios tarnybos vykdo terorą, valdžios struktūros kontroliuoja visą informaciją, kultūrą ir ekonomiką. Fašistai tokio valdymo siekė aukštindami savo tautą ir menkindami kitas, komunistai – iškeldami neklasines visuomenės pranašumus. Vieniems priešas – tos „žemesnės“ tautos (romai, žydai ir kt.), kurios kelia pavojų „išrinktųjų“ tautai, kitiems – turtingieji („buržuazija“, „buožės“), kurių turtą reikia išdalyti visiems po lygiai. Ir vieni, ir kiti siekė sunaikinti įsivaizduojamą priešą, troško užvaldyti pasaulį, todėl naujas karas Europoje buvo neišvengiamas. Šių prievartos ideologijų valdomos šalys skubėjo ginkluotis, stiprinti kariuomenę.

Abiejų ideologijų šalininkai piktinosi demokratija, daugiapartinė sistema, žavėjosi vienpartine sistema ir kūrė neklystančio vado kultą. 1917 m. Rusijoje po persmo valdžią užgrobia bolševikai ir vėliau, 1922 m., pagal bolševizmo principus sukuria Sovietų Sąjungą. Jiems iš pradžių vadovauja Vladimiras Leninas, po jo mirties – Josifas Stalinas. 1922 m. Italijoje į valdžią ateina Benito Musolinio (*Benito Mussolini*) vadovaujami fašistai, 1933 m. Vokietijoje – Adolfas Hitleris (*Adolf Hitler*) vadovaujami nacionalsocialistai. Fašizmas Italijoje ir Vokietijoje sustiprėjo dėl skaudžios ekonominės krizės ir baimės, kad komunistai perims valdžią šalyje. Bolševikų ir fašistų valdomose šalyse buvo įvesta vienpartinė sistema, o kitaip galvojančiai įkalinami lageriuose arba nužudomi. Diktatoriai nekenė Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos dėl jų „supuvusių“ demokratijų, todėl A. Hitlerio ir J. Stalino bendradarbiavimas kurį laiką tapo įmanomas: 1939 m. rugpjūčio 23 d. Maskvoje buvo pasirašytas Molotovo–Ribentropo paktas (Vokietijos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutartis ir slaptas Vidurio ir Rytų Europos pasidalijimo protokolas). Jau tais pačiais metais prasideda Antrasis pasaulinis karas, Vokietiją ir Sovietų Sąjungą nukariauja Lenkiją, Sovietų Sąjungą įveda karines įgulas į Lietuvą ir kitas Baltijos šalis, o kitais metais jas aneksuoja. Netrukus Vokietija pradeda karą su Sovietų Sąjunga.

Totalitarizmo sąlygomis paminamos demokratinės vertybės. Kai milijonai žmonių suvaromi į fronto apkasus ar išvežami į mirties stovyklas, niekam neberūpi pavienio žmogaus likimas, jo nuomonė nei skausmas. Fronte ar mirties stovykloje atsidūręs žmogus nėra tikras, ar sulauks rytojaus, tai labai sustiprina gyvenimo absurdiškumo pojūtį. Pagaliau kokią prasmę turi individo pasipriešinimas totalitariniam režimui? Šis klausimas nuolatos kils mąstančiam XX a. vidurio žmogui, kuris nenori likti aklas, bejausmis vertybių griūties dalyvis.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Atsakykite į poeto Alfonso Nykos-Niliūno dienoraštyje 1940 m. rugpjūčio 14 d. iškeltus klausimus. Atsakymus pagrįskite.

Laikraščiuose visur tik Stalinas, Stalino, Stalinui... Juo praddami ir baigiami visi susirinkimai, visos manifestacijos, visos kalbos, visos rezoliucijos... Draugas, tėvas, mokytojas, vadas... Tiesiog sunku patikėti, kad buvę revoliuciniai demokratai bei kovotojai prieš autokratiją ir už individo laisvę taip vergiškai garbintų vieną asmenį – komedija (arba tragedija), kurios prasmės ligi šiol man nepavyko iššifruoti. Ką visa tai iš tikrųjų reiškia? Pataikavimas? Baimė? Prievarta?

2. Pasvarstykite, kuo skiriasi pasyvus ir aktyvus pasipriešinimas okupantams. Štai keli istoriniai faktai: 1940 m. rugpjūtį daugiataukstantinio visos Lietuvos mokytojų suvažiavimo dalyviai vietoj „Internacionalo“ protestuodami sugiedojo Lietuvos himną; pokario metais Lietuvoje vyko ilgas ginkluotas pasipriešinimas sugrįžusiems sovietų okupantams – „karas po karo“.
3. Rašytojas ir kultūros tyrinėtojas Umberto Ekas (*Umberto Eco*, 1932–2016) teigia, kad jau nuo senų laikų priešais laikomi ne tie, kurie mums grasina tiesiogiai, o tie, kuriuos kažkam naudinga vaizduoti grėsmingus. Ir ne tiek jų grėsmė pabrėžia kitoniškumą, kiek jų kitoniškumas tampa grėsmės ženklu. O kaip manote jūs? Kodėl nacistinės Vokietijos ir komunistinės Sovietų Sąjungos propaganda pikčiausiu priešu laikė taikias demokratiškas šalis, kurios nenorėjo karo?

Iš rašytojo Stefano Cveigo prisiminimų

Tarpukariu Europoje populiarius austrų rašytojas Stefanas Cveigas (*Stefan Zweig*, 1881–1942), iš arti matęs Pirmojo pasaulinio karo baisumus, skaudžiai juto Antrojo pasaulinio karo artėjimą. Nacistinei Vokietijai stiprinant savo įtaką Austrijoje, 1934-aisiais jam teko palikti tėvynę. Naciai degino jo, apšaukto žydų kosmopolitu, knygas. Negalėdamas susitaikyti su Europoje kilusia sumaištimi, rašytojas pasirinko savižudybę. Pateikiame ištrauką iš jo memuarų knygos „Europiečio prisiminimai“, išleistos po mirties, 1943 metais.

Dar kartą išėjau į miestą paskutinįsyk pasižiūrėti tautos. Miestas tyliai gulėjo saulėkaitoje ir atrodė toks pat kaip visada. Žmonės įprastai ėjo savo įprastu keliu. Jie neskubėjo, jie nesibūriavo pasišnekučiuoti. Šventadieniškai ramus ir laisvas buvo jų elgesys, ir vieną akimirką aš paklausiau save: nejaugi jie dar nežino? Bet jie buvo anglai, jie mokėjo valdyti savo jausmus. Jiems nereikėjo vėliavų ir būgnų, triukšmo ir muzikos, kad save pastiprintų ištvermingu, nepatetišku ryžtingumu. Kaip skyrėsi anos 1914 metų liepos dienos Austrijoje nuo šių, bet ir aš pats dabar buvau visai kitoks, ne tas jaunas, nepatyręs andainyškštis žmogus, kaip mane, dabartinį, slėgė prisiminimai! Žinojau, kas yra karas, ir, žvelgdamas į pilnas, švarutėles parduotuves, prisiminimuose staiga išvydau 1918-ųjų krautuves, iššluotas ir tuščias, mačiau jas prieš save plačiai atmerktomis akimis. Kaip budriame sapne mačiau ilgas eiles sielvarto palaužtų moterų prie maisto prekių parduotuvių, motinas gedulo rūbais, sužeistuosius, suluošintuosius, visas tas kadaise išgyventas nakties siaubas vaiduokliška atgijo spindinčioje dienos šviesoje. Prisiminiau mūsų senus kareivius, nuvargusius ir nudriksčius, kokie jie grįžo iš fronto, mano tvinksinti širdis jautė visą praėjusį karą šiame, kuris prasidėjo šiandien ir savo baisumus dar slėpė nuo žmonių akių. Ir aš žinojau: vėl visa, kas buvo, prasmego, visa, kas sukurta, pražuvo – Europa, mūsų tėvynė, kuriai gyvenome, sunaikinta daug ilgesniam laikui, negu siekia mūsų pačių gyvenimas.

Iš rašytojo Igno Šeiniaus prisiminimų

Lietuvių rašytojas Ignas Šeinius (tikr. Ignas Jurkūnas, 1889–1959), SSRS okupavus Lietuvą, 1940-aisiais slapta išvyko į Vokietiją, vėliau apsigyveno Švedijoje. Pateikiame ištrauką iš jo atsiminimų knygos „Raudonasis tvanas“, kuri buvo parašyta vos per šešias savaites Švedijoje ir pirmiausia pasirodė švedų kalba tais pačiais 1940 m., paskui – keliomis kitomis kalbomis. Lietuviškai ji išleista tik 1953 m. Niujorke. Knygoje vaizdžiai pasakojama apie išgyventą

okupuotos Lietuvos kasdienybę, liūdnei, bet viltingai apmąstoma paliktos tėvynės ir visos Europos ateitis.

[1940] Birželio 15-oji.

<...>

Kai tik pasiekiau Vingį, priemiestį, kur gyvenu, matau, kad ten viskas atrodo taip, kaip turėtų atrodyti birželį, šeštadienio vakare. Priemiestis nusitęsia palei didelį, nepaprastai gražų pušyną, kur žmonės šiltais vasaros vakarais mėgsta ilgėliau pasilikti. Dabar tik retai kur tematyti žmogus, nors dar nėra ir aštuonių. Beveik kaip žiemą šiuo pat metu. Kur dingio jaunimas, bevaikštinėjančios jaunųjų porelės? Ką visa tai reiškia?

Gal aš klystu? Gal Vingis visados buvo toks tuščias, nors ir laikomas mėgstamiausiu ir gyviausiu priemiesčiu?

Tiesiai priešais ateina vidutinio amžiaus vyras, apsirokęs pilku vasarišku kostiumu. Atrodo matytas. Gal kur kokiose vaišėse. Dabar prisimenu. Tai lenkas inžinierius, Lėnkijoje pastatęs dvi dideles radijo stotis; pavardė iškrito man iš atminties. Jis eina tiesiai į mane, lyg jam būtų kas negerai atsitikę, o priėjęs beveik kniumba mano rankose.

– Nebėr Lietuvos... Bolševikai atgriūva.

Kas jam daros? Ne, jis atrodo visai normalus.

– Ar tamsta dar nieko negirdėjai?.. O Viešpatie Dieve!.. Radijas pranešė apie tai jau trečią valandą... Ketvirtą valandą bolševikai peržengė sieną keliose vietose... Taip pat ties Gudagoju, tiesiai priešais Vilnių... Kas bus dabar su mumis?

Inžinierius žiūri į mane lyg iš karščio išdžiūvusiomis akimis, nenuleidžia nuo manęs žvilgsnio.

Staiga jaučiu, kad nustojau galimybės raminti ir guosti kitus žmones. Man daros tamsu, juoda akyse. Žibintuvai gatvėje linksta, meteorologijos pastato sienos, pro kurį abu šalia praeina, siūbuoja, bangomis virsta.

Ne, tai negali būti! Tai netiesa, ką šis man mažai pažįstamas žmogus sako! Jam tikrai kas blogo atsitiko.

Nieko negaliu ištarti, kaip tik viena:

– Mes vis dėlto dar pažiūrėsime...

Greitai daros man pačiam taip sunku, kad aš sustoju, paspaudžiu inžinieriui ranką ir pasišalinu. Nežinau, ar einu lėtai, ar skubinu – atrodo, kad lekiu risčia. Kur? Kodėl? Žemė juda po kojų.

Nejau taip greit sutemo? Ar man tik taip regis?

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokiu kontrastu paremta viena ir kita prisiminimų ištrauka?
2. Kokie prisiminimų vaizdai S. Cveigui liudija karo baisumą? Apibendrintai įvardykite, ką rašytojui reiškia karas.

1

2

3

3. Kaip Europos valstybes ištikusią tragediją išgyvena austrų rašytojas?
4. Prisiminkite, ką skaitėte iš I. Šeiniaus kūrybos. Kurios jo atsiminimų ištraukos vietos jums primena, kad tai impresionistinio stiliaus autorius? Pacituokite ir pakomentuokite.
5. Kurios I. Šeiniaus pasakojimo detalės įgyja perkeltinę reikšmę, tampa metaforiniais vaizdais? Kokios jų prasmės?
6. Palyginkite abiejų fragmentų pabaigą: koks įvykių vertinimas išryškėja?

Rašytojas Marcelijus Martinaitis apie totalitarizmą

2006 m. pasirodė rašytojo Marcelijaus Martinaičio dienoraščių užrašai „Tylintys tekstai: užrašai iš raudonojo sąsiuvinio“. Pradėti rašyti dar sovietinėje Lietuvoje, jie atspindi mąstymo laisvę branginančių intelektualų poziciją.

[1976] 05 01

Esame traukiami į įvairias masines eitynes, demonstracijas, „pritarimo“ mitingus. Žmonės neša šūkius ir vadų portretus, klykdamai tiems vadams jaučia narkomanišką pakilimą, „masinio susilieimo“ svaigulį.

Bet štai vėliavos suvyniojamos, vadų portretai sunašami į sandėlius, ir tada žmogus pajunta, koks jis vienas, niekam nereikalingas, neturi ką su savimi veikti. Jo gyvenime beveik neliko žmogiškų bendravimo tradicijų, tik suvalstybintos šventės. Intymus žmonių bendravimas jam vis labiau nežinomas – tai išpjaunama jau vaikystėje. Bet jis nori pratęsti tą narkomanišką būseną. Tada prisi-geria ir kur nors patvoryje voliojasi kaip kiaulė – iki kitų masinių eitynių.

<...>

[1976] 06 03

Laisvė yra pasirinkimas. Ir jokia valstybė negali kalbėti apie savo piliečių laisvę, jeigu nesudaro daugybės galimybių pasirinkti politiniame ar dvasiniame gyvenime.

Buvo panaikintos nedidelės, „ribotos buržuazinės laisvės“ ir suteikta viena neribota „socialistinė laisvė“ mylėti savo vienintelę partiją ir jos vadus, kurie ir panaikino tas „menkas“ laisves, suteikdami „laisvę“ be galo mylėti juos pačius už tai, kad gali juos mylėti.

Tai, kas vadinama ideologija, yra ypatingų priemonių sistema, užgniaužianti žmogaus valią, kad jis nejaustų savo paties gyvenimo, net skurdo, ir manytų esąs laisvas, rodydamas begalinį atsidavimą vadų portretams, jų kalboms. Ir jis būna apdovanojamas vien dėl to, kad neturi jokių individualių interesų, savo minčių. Ir jis tikrai jaučiasi laisvas, <...> kaip laisva mašina, medis, akmuo,

sraigė, nes jo buvimas netampa sąmonės aktu. O sąmonė labiausiai save suvokia per individualios laisvės patyrimą. Kitaip egzistencija yra tuščia.

Todėl ideologija išjungia sąmonę kaip totalitariniam režimui neparankią galimybę patirti laisvę. Tam ypač naudojama marksistinė frazeologija, tam tikros apeigos, panašios į religines, menas, policinės priemonės, spauda. Visa tai turi pakeisti autentišką žmogaus gyvenimą, paslėpti jį nuo jo paties akių. Ar ne pirmą kartą žmonijos istorijoje tokiu globaliu mastu naikinamas žmogaus žmogiškumas, naikinamas su didžiuoliu pakilimu ir su garsiais šūkiais apie humanizmą, laisvę ir laimę.

O kultūra, pradėjusi tarnauti totalitarizmui, tampa karine kultūra.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kokius bendrus totalitarizmo bruožus išryškina skaitytos M. Martinaičio užrašų ištraukos?
2. Kuo M. Martinaičio tekstas susijęs su prieš tai pateiktais I. Šeiniaus ir S. Cveigo tekstais?
3. Kaip manote, ar sovietmečiu per valstybines šventes žmonės jausdavo šventiškumą? Kodėl autorius kalba apie narkomanišką jų būseną?
4. Kaip M. Martinaitis supranta tikrą ir tariamą žmogaus laisvę? Ko reikia, kad laisvė nebūtų tik iliuzija?
5. Kokiais būdais totalitarinėje visuomenėje naikinamas individualus mąstymas? Kokios to pasekmės?
6. Kokių panašių įžvalgų apie nužmoginančią sistemą galima rasti M. Martinaičio „Kukučio baladėse“?

Rašome

Remdamiesi M. Martinaičio dienoraščių užrašais, kitais skaitytais tektais, sovietmečiu gyvensių giminių, pažįstamų žmonių liudijimais, parašykite samprotavimo pastraipą apie totalitarizmą.

Egzistencializmo samprata

Egzistencializmas gali būti suprantamas kaip žmogaus būties (lot. *existentia* – būtis, buvimas), jos prasmės ir galimybių apmąstymas. Jis būdingas jau Antikos filosofams, tačiau pats terminas nesenas. Egzistencializmu pirmiausia vadinamas XX a. viduryje (ketvirtajame–šeštajame dešimtmetyje) Europoje plačiai pasireiškęs filosofinis ir literatūrinis judėjimas, kurio dėmesio centre

Pablo Pikaso (Pablo Picasso) spektaklio „Geismas, pagautas už uodegos“ premjera (1944 m.), iš kairės stovi filosofas Žakas Lakanas (Jacques Lacan), poeto siurrealista Polio Eliuaro (Paul Éluard) dukra Sesilė Eliuar (Cécile Éluard), poetas siurrealistas ir kubistas Pjeras Reverdi (Pierre Reverdy), Luiza Leris (Louise Leiris), dailininkas P. Pikasas, aktorė Zani de Kampan (Zanie de Campan), Viktoro Hugo (Victor Hugo) anūko žmona Valentina Hugo (Valentine Hugo), rašytoja Simona de Bovuar (Simone de Beauvoir), fotografas Brasai (Brassaï, tikr. Gyula Halász); apačioje iš kairės rašytojas ir filosofas Žanas Polis Sartras, rašytojas Alberas Kamiu, Mišelis Lerisas (Michel Leiris), leidėjas Žanas Objė (Jean Aubier)

yra individo būtis. Skirtingai nuo klasikinės filosofijos, egzistencializmas atsisako kalbėti apie pasaulį be žmogaus, apie būtį apskritai ir renkasi pavienio žmogaus problemas. Baigtinė žmogaus būtis pasaulyje ir jos įprasminimas – pagrindinė egzistencializmo problema.

Šis judėjimas buvo savitas atsakas į vertybių krizę, kurią išgyveno totalitarizmo ir dviejų pasaulinių karų sukrėsta Europos visuomenė. Buvo svarstoma, kaip žmogui gyventi tame susverdėjusiame pasaulyje, kokios jo laisvės ribos, kas iš tikrųjų yra toji žmogaus būtis. Egzistencinės filosofijos pradininku laikomas XIX a. danų filosofas Siorenas Kierkegoras (*Søren Kierkegaard*, 1813–1855) pabrėžė individualų žmogaus pasirinkimą: „Turiu atrasti tiesą, kuri būtų mano tiesa... idėją, dėl kurios galėčiau gyventi arba mirti.“ Vokietijoje egzistencinė filosofija paplito po Pirmojo pasaulinio karo. Prancūzijoje egzistencializmas stipriausiai pasireiškė Antrojo pasaulinio karo metais ir tuoj po jo, išlaisvinus šalį, jis buvo palydėtas triukšmingų kairiųjų intelektualų sambūrių Parýžiaus kavinėse ir vyninėse. Judėjimui Prancūzijoje pirmiausia atstovauja tokie egzistencijos filosofai kaip Žanas Polis Sartras (*Jean-Paul Sartre*) ir Alberas Kamiu (*Albert Camus*).

Egzistencialistams žmogus neatsiejamas nuo jo pagalbių ir aplinkos: „egzistencija yra anksčiau nei esmė“, nes „žmogus pirma egzistuoja, susiduria su pasauliu, o

tik paskui apibrėžia save“ (Ž. P. Sartras). Jie pasisako už „mąstymą vaizdais“ (A. Kamiu), nes asmeniškos patirties neįmanoma moksliskai aprašyti. A. Kamiu netgi teigė: jei nori tapti filosofu, rašyk romanus. Ne vienas egzistencializmo filosofas ir ėmėsi rašyti grožinę literatūrą – kūriniai tapo jų filosofinių esė tąsa arba ištakomis. Literatūroje egzistencializmas pasireiškė ne formos naujovėmis, o naujomis idėjomis. Tvirtinimo, kad gyvenimas yra absurdiškas, nes netvarus, ištakų rasime Blezo Paskalio (*Blaise Pascal*, 1623–1662) svarstymuose apie varganą žmogaus būtį pasaulyje. Panašios išvados būdavo daromos ir dar anksčiau (Senojo Testamento Mokytojo knyga ir kt.). XX a. absurdas tapo pagrindine daugelio kūrinių tema: Franco Kafkos (*Franz Kafka*), Ferdinando Selino (*Ferdinand Céline*), Ž. P. Sartro ir A. Kamiu romanai, Eženo Jonesko (*Eugene Ionesco*) ir Samjuelio Beketo (*Samuel Beckett*) dramos (absurdo teatras)... Absurdo problema svarbi A. Kamiu esė „Sizifo mitas“ (1942) ir Ž. P. Sartro traktate „Būtis ir niekas“ (1943). Šią problemą jie gvildeno ir pirmuosiuose romanuose: Ž. P. Sartro „Šleikštulys“ (1938) ir A. Kamiu „Svetimas“ (1942) be patetikos kalba apie nusivylimą, visuomenės absurdiškumą ir visišką pasaulio svetimumą žmogui.

Egzistencialistų kūriniams būdingas niekuo neišsiskiriantis, be didelių ambicijų arba netgi antiherojiškas

1

2

3

1

2

3

pagrindinis veikėjas, kuris atsiduria ribinėse situacijose, kai turi pasirinkti, kuris išgyvena absurda, skaudžiai patiria susvetimėjimą, vienvatę, mirties baimę. Pasakotojas atsisako visažinystės ir siekia būti labai arti pasakojamos istorijos veikėjo: kalbėti jo vardu, perpasakoti jo mintis, remtis jo pojūčiais. Vengiama stilistinių puošmenų, rašoma artima šnekamajai kalba, kuriai būdingas fragmentiškumas, kapoti, trumpi sakiniai, trūkinėjantis arba nutrūkstantis dialogas.

XX a. antros pusės lietuvių literatūra patyrė stiprų egzistencializmo poveikį tiek išeivijoje, tiek pačioje Lietuvoje. Tam buvo palanki Antrojo pasaulinio karo, partizaninio pasipriešinimo ir ilgos krašto okupacijos skaudai patirtis. Absurdo jausena itin stipri Balio Sruogos („Dievų miškas“), Antano Škėmos („Balta drobulė“), Algimanto Mackaus (poezija), Kosto Ostrausko (absurdo dramaturgija) kūryboje, ji daugiau ar mažiau pastebima ir Henriko Radausko, M. Martinaičio, Juozo Apučio, Ričardo Gavelio ir daugelio kitų rašytojų kūryboje.

Mūsų dienomis, kai pasaulį krečia su ekonomika, klimato atšilimu ir epidemijomis susijusios krizės, tvyro terorizmo grėsmė, radikalių judėjimų smurtas, o autoritariškai valdomose šalyse stiprėja polinkis į totalitarizmą ir skelbiamas siekis iš naujo padalyti pasaulį kaip savo priešininką matant demokratines šalis, egzistencializmo idėjos tampa tik dar aktualesnės.

Svarbesnės egzistencializmo sąvokos

Absurdas (lot. *absurdus* – nemaloniai skambantis, netikęs) – beprasmybė; kas prieštarauja logikai ir sveikam protui, prieštaringas teiginys arba reiškinys. Beprasmybės jauseną sukelia žmogaus ir pasaulio prieštarumas, bet kokios vilties praradimas. Žmogaus gyvenimas absurdiškas, to įrodymas – neišvengiama mirtis: „Absurdas, kad gimėme, ir absurdas, kad mirsime“ (Ž. P. Sartras). Absurdo potyris pasireiškia baime, nerimu, netikrumu, šleikštuliu. Vis dėlto tik suvokęs absurda žmogus gali pasijusti laisvas, įgauti drąsos veikti, priimti atsakomybę ir savo veikla suteikti neaiškiam pasauliui prasmę. Taigi suvokti absurda – tai suvokti tiesą, priešinamą totalitarinių ideologijų melui apie iš anksto primetamą aiškią pasaulio ir žmogaus prasmę, tikslą.

Baimė atskiriama nuo bijojimo ko nors aiškaus ir apibrėžto, nuo išgąščio. Anot A. Kamiu, žmogus nebus laisvas tol, kol neįveiks mirties baimės. Baimė gali būti patiriama ne tik mirties, bet ir neribotos laisvės ar atsakomybės naštos akivaizdoje.

Egzistenciija – buvimas, būtis, kuri būdinga tik žmogui. Laisvė yra pamatinis žmogaus egzistencijos bruožas. Egzistuoti – tai priimti atsakomybę už savo

laisvę. Egzistenciija suvokiama kaip buvimas absurdo akivaizdoje, todėl egzistencinė filosofija kalba apie egzistencijos pojūtį, pasireiškiantį ypatingais atvejais: patyrus kančią, susidūrus su mirtimi ir pan.

Įsipareigojimas (angažavimasis) – tai atsisakymas būti neutraliam iškilus konfliktui. Anot A. Kamiu, „atsvara absurdui gali būti tik kovojančių su juo žmonių bendrija. Ir jeigu mes renkamės tarnavimą šitai bendrijai, tai renkamės tarnavimą dialogui <...> ir kovą su bet kokia melo ir tylos politika. Taip būni laisvas su kitais žmonėmis.“ Žmogus turi pasirinkti tam tikrą požiūrį, poziciją, pats apsispręsti, kokiai idėjai tarnauti ir kaip dalyvauti gyvenamojo meto įvykiuose. Įsipareigojimo terminą įvedė Ž. P. Sartras, jis tvirtino, kad apsisprendimo negalima išvengti, nes žmogus pasmerktas būti laisvas ir pasirinkti.

Laisvė suvokiama kaip galimybė apsispręsti, kaip priimta atsakomybė už savo veiksmus: „Laisvė – ne dovana, kurią gauni iš valstybės ar valdovo, o gėris, kurį kasdien turi išsikovoti pats, savo pastangomis“ (A. Kamiu). Kiekvienas žmogus yra „priverstas pats išrasti savo įstatymą“ (Ž. P. Sartras) ir taip kovoti su baime ir absurdo pojūčiu. Laisvė gali būti suprasta kaip dorovinių nuostatų (moralės) pasirinkimas ir ribų, kurių negalima peržengti, nusistatymas. Tas laisvės pojūtis gali kelti baimę, nes tai reiškia, kad žmogus yra visiškai atsakingas už savo veiksmus. „Mes patys kuriame Dievą. O ne jis mus“, – sakė A. Kamiu. Žmogaus laisvės siekio negali įveikti jokia totalitarinė sistema.

Maištas – tai nesitaikstymas su absurdu, teisingumo siekis. „Maištas gimsta pamačius tai, kas yra beprotiška, iš pasipriešinimo neteisybei ir tam, kas nepateisinama“ (A. Kamiu). Maištas yra prasmingas tiek, kiek sutelkia kitus, jiems padeda. A. Kamiu maištą atskiria nuo marksistui Ž. P. Sartrui svarbios revoliucijos, kuri siejama su prievarta, nes pasipriešinimas blogiui niekada nesibaigia ir negali būti išspręstas vienu ypu. Blogiui negali būti pasipriešinta blogiu, ideologijai – ideologija. Maištas negali kilti iš neapykantos, iš nepagarbos žmogaus gyvybei ir jo laisvei.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Kodėl egzistencinės idėjos tampa aktualios krizių laikotarpiais?
2. Suvokus absurda, kyla maištas prieš jį. Kaip maištas susijęs su žmogaus laisve?
3. Ar sąvokos „įsipareigojimas“ ir „laisvė“ egzistencialistų suprantamos kaip prieštaringos?
4. Ar pritariate teiginiui, kad laisvė yra neatsiejamą nuo atsakomybės? Kas jums yra laisvė?

1.2. ALBERO KAMIU GYVENIMAS IR KŪRYBA

Alberas Kamiu

Gyvenimas

Prancūzų filosofas, rašytojas, teatro režisierius, žurnalistas ir visuomenės veikėjas Alberas Kamiu (1913–1960) buvo moralinis gyvenamojo meto autoritetas, jo poveikį juto ne viena karta. Pasak Ž. P. Sartro, „šiame amžiuje, priešindamas istorijai, Kamiu įkūnijo gyvą ilgą moralistų gretos palikimą – galbūt vienus originaliausių kūrinių prancūzų literatūroje. Jo atkaklus, vienpusiškas ir tyras, griežtas ir jausmingas humanizmas stojo į nelygią kovą su neišvengiamais ir bjauriais šio laiko įvykiais. Tačiau kaip tik atkakliai su jais nesitaikstydamas jis vėl patvirtino mūsų epochai, kad moralus poelgis egzistuoja.“ Gana panašiai apie A. Kamiu reikšmę jo skaitytojams Lietuvoje yra kalbėjęs filosofas Arvydas Šliogeris: „Mums Kamiu buvo tik kontūras, apibrėžiantis laisvos minties, tauraus charakterio, maištingos sielos ir nepaperkamos sąžinės siluetą. Jis buvo mūsų pasaulietinis šventasis ir kitokio, širdies dosnumu ir sielos pilnatve trykštančio, gyvenimo pranašas.“

A. Kamiu gimė ir augo Alžyre, kuris tuo metu (iki 1962 m.) buvo Prancūzijos kolonija. Jo tėvas žuvo per Pirmąjį pasaulinį karą ir motina turėjo sunkiai dirbti, kad viena išlaikytų du sūnus, seną motiną ir ligonį dėdę. Albero vaikystė prabėgo Alžyre, pasak rašytojo, „pusiau-kelė tarp skurdo ir saulės“. Iš pradžių jį mokė valdinga senelė, o pradinėje mokykloje gabų vaiką globojęs mokytojas paskatino toliau mokytis licėjuje ir laimėti stipendiją. Septyniolikmetis Alberas buvo atsidūręs ties mirties slenksčiu, nes susirgo džiova. Jaunuolis kurį laiką nebegalėjo plaukioti ir žaisti taip mėgstamo futbolo, tačiau baigė licėjų ir ėmė studijuoti filosofiją Alžyro universitete. Džiova buvo apgydyta, bet pasireiškė ir vėliau.

Studijų metai buvo permainingi: A. Kamiu ėmė rašyti pirmąsias esė, įstojo į komunistų partiją (po kelerių metų išstojo, nes nepritarė jos klasių kovos programai), subūrė teatro aktorių trupę. Baigęs studijas universitete, A. Kamiu tapo Alžyro radijo aktoriumi ir laikraščio „Alger républicain“ („Alžyro respublika“) reporteriu. Jis buvo ir vienas šio laikraščio įkūrėjų. Žurnalistas A. Kamiu kritiko pernelyg griežtą prancūzų valdžios elgesį su Alžyro gyventojais, nors prancūzų kolonijinio valdymo niekada iš esmės nepasmerkė. 1937 m. pasirodė pirmoji rašytojo esė knyga „Išvirkščioji ir geroji pusės“, pradėtas rašyti pirmas romano „Svetimas“ variantas, pavadintas „Laiminga mirtis“. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui rašytojas jautė pareigą stoti į kariuomenę, bet dėl sveikatos nuo karinės tarnybos buvo atleistas.

1940 m. jo laukė didelės permainos: už kolonistų politikos kritiką valdžia uždarė laikraštį, A. Kamiu neteko darbo ir išvyko į Prancūziją, į Parįžius, kur tapo laikraščio „Paris-Soir“ („Vakarinis Parįžius“) redaktoriumi, baigė rašyti romaną „Svetimas“. Nacių okupacijos metais įsitraukė į Pasipriešinimo judėjimą. 1942 m. pasirodė romanas „Svetimas“ ir filosofinė esė „Sizifo mitas“, kurie A. Kamiu atnešė pripažinimą. Karo metais jis dar parašė „Laiškus bičiuliui vokiečiui“, dramas „Kaligula“ ir „Nesusipratimas“, pradėjo rašyti antrą romaną „Maras“.

Pokariu A. Kamiu daug dėmesio skyrė teatrui: siekdamas sujungti pačias įvairiausias raiškos formas, pastatė savo dramas „Apgultis“ ir „Teisieji“. 1951 m. A. Kamiu išleista esė „Maištaujantis žmogus“ sukėlė aštrią polemiką su Ž. P. Sartru ir kitais buvusiais bičiuliais egzistencialistais, kurie pritarė revoliucijos idėjai ir buvo linkę būsima šviesia ateitimi pateisinti totalitarinį

1

2

3

Soviėtų Sąjungos režimą. A. Kamiu palaikė Rytų Europos disidentus, įžvalgiai pasisakė prieš stalinizmą, lygino jį su nacių ir kitais prievartos režimais, tvirtino, kad jokia ideologija, jokie gražios ateities pažadai negali pateisinti žmogžudysčių. Vis dėlto rašytojas savo politiniais įsitikinimais buvo veikiau kairysis antistalinistas, ne dešinysis.

Rašytojo, kaip aktyvaus publicisto, balsas visuomenei tapo vis girdimesnis: 1945 m. jis perspėjo apie atominės bombos keliamą grėsmę žmonijai, 1953 m. palaikė Rytų Berlyno sukilimą socialistinėje Vokietijoje, 1956 m. pasmerkė Sovietų Sąjungos veiksmus malšinant sukilimą socialistinėje Vengrijoje, reikalavo paliaubų Prancūzijos ir Alžyro kare, pasisakė prieš mirties bausmę. 1956 m. pasirodė naujas jo romanas „Krytis“, to meto skaitytojų suvoktas kaip rašytojo nuovargio ir pesimizmo išraiška. 1957 m. rašytojo kūryba Stokholme įvertinta Nobelio premija.

Paskutiniiais gyvenimo metais A. Kamiu daug dirbo teatre: statė spektaklius pagal mėgstamų autorių Viljamo Folknerio (*William Faulkner*), Fiodoro Dostojevskio kūrinis, rengėsi burti naują aktorių trupę. 1960 m. sausio 4 d. kūrybą nutraukė autoriaus žūtis per autokatastrofą. A. Kamiu nacionaliniai klausimai rūpėjo mažiau nei socialinė nelygybė, teismų teisingumo problemos, bendrieji žmogaus būties klausimai. Augęs skurdžioje prancūzų kolonistų šeimoje Alžyre, kuriame stiprėjo

nepriklausomybės šalininkų judėjimas, jis nepalaikė prievartos, manė, kad prancūzų kolonistai ir vietos žmonės dar gali taikiai sugyventi. „Esu nei čia, nei ten“, – turėdamas galvoje savo ryšį su abiem Viduržemio jūros krantais dienoraštyje rašė A. Kamiu. Gavęs Nobelio premiją įsigijo namą pietų Prancūzijoje, Lurmareno miestelyje. Vykdamas jo norą palaidotas to paties miestelio kapinėse. Minint penkiasdešimtąsias A. Kamiu mirties metines, palaikus norėta perkelti į Panteoną Parėžiujė, kur laidojami itin nusipelnę Prancūzijai žmonės, tačiau rašytojo sūnus nesutiko.

1962–1964 m. išleistos jo „Užrašų knygelės“, 1971 m. – jau minėtas romanas „Laiminga mirtis“, 1994 m. – nebaigtas romanas „Pirmasis žmogus“. Į lietuvių kalbą išversti visi A. Kamiu romanai, kelios dramos, nemažas pluoštas esė, užrašų knygelės.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

1. Remdamiesi lentele, pasvarstykite, kaip politiniai įvykiai paveikė A. Kamiu gyvenimą ir kūrybą, ką tuo metu jam reiškė įsipareigojimas.¹

¹ Daugiau apie A. Kamiu žr.: Roger Grenier, *Albert Camus: saulė ir ūksmė*, Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Albero Kamiu gyvenimas ir kūryba		Politiniai įvykiai Europoje	
1913	Gimė Alžyre.	1914–1918	Pirmasis pasaulinis karas.
1914	Tėvo mirtis po sužeidimo mūšyje prie Marnos.		
1918	Mokslų pradžia.		
1931–1936	Studijos universitete.	1917	Ginkluotas perversmas Rusijoje, valdžią užėmė bolševikai.
	Narystė komunistų partijoje.	1922	Italijoje į valdžią atėjo B. Musolinis.
1936	Įsteigė Darbo teatrą. Alžyro radijo aktorius.	1924–1929	J. Stalino diktatūros įsigalėjimas Sovietų Sąjungoje.
1937	Laikraščio „Alžyro respublika“ žurnalistas (iki 1940). Pirmoji esė knyga „Išvirkščioji ir geroji pusės“. Pradėjo rašyti romaną „Laiminga mirtis“.	1933	Vokietijoje į valdžią atėjo A. Hitleris.
1938	Apybraižų rinkinys „Jungtuvės“.	1936	Pilietinio karo pradžia Ispanijoje.
1939	Nepavykęs bandymas išeiti savanoriu į Prancūzijos kariuomenę.	1938	A. Hitleris užėmė Austriją. Miuncheno sutartis.
		1939	Ispanijos valdžioje įsitvirtino generolas F. Frankas. Molotovo–Ribentropo paktas.
		1939–1945	Antrasis pasaulinis karas.

Albero Kamiu gyvenimas ir kūryba	Politiniai įvykiai Europoje
1940 Persikėlė į Parįžių. Laikraščio „Vakarinis Parįžius“ redaktorius. Parašė romaną „Svetimas“.	1940 Prancūziją pralaimėjo Vokietijai (birželio 14 d. užimtas Parįžius). Birželio 15 d. Soviėtų Sąjunga okupavo Lietuvą, o netrukus ir Latviją, Estiją.
1942 Įsitraukė į pagrindinį Pasipriešinimo judėjimą. Pasirodė romanas „Svetimas“ ir esė „Sizifo mitas“.	
1943 „Laiškai bičiuliui vokiečiui“. Pirmoji romano „Maras“ versija.	
1944 Drama „Nesusipratimas“.	1944 Sąjungininkų kariuomenė išsilaipino Prancūzijoje. Parįžiaus išlaisvinimas.
1944–1947 Laikraščio „Combat“ („Kova“) redaktorius.	
1945 Drama „Kaligula“.	1945 Nacių teismas Niurnberge.
1947 Romanas „Maras“.	1947–1955 Šaltojo karo pradžia. Įkurta NATO. Vėršuvos sutarties pakto karinė organizacija. Rytų blokas Europoje.
1948–1949 Pastatytos dramos „Apgultis“ ir „Teisieji“.	
1951 Esė knyga „Maištaujantis žmogus“.	1953 J. Stalino mirtis. Neramumai Rytų Berlyne.
1954 Esė knyga „Vasara“.	1954–1962 Prancūzija įsitraukia į karą Alžyre.
1956 Romanas „Krytis“.	1956 Soviėtų Sąjunga numalšino sukilimą Vėngrijoje. Maroko ir Tuniso nepriklausomybė nuo Prancūzijos.
1957 Nobelio premija. Novelių rinktinė „Tremtis ir karalystė“.	
1960 Žuvo per autoavariją.	1962 Paskelbta Alžyro nepriklausomybė.

2. Alžyre yra tvirtinančiųjų, kad A. Kamiu asmens drama – pagal kilmę būti kolonizatoriumi, o pagal socialinį statusą – kolonizuotu žmogumi. Ką apie tokį požiūrį manote jūs? Kaip ši dvilypė padėtis galėtų būti susijusi su rašytojo plačiai aprašytu svetimumo, nepripažinimo jausmu?
3. Perskaitykite du tekstus ir, jais remdamiesi, apibūdinkite A. Kamiu. Pirmas fragmentas iš pokalbio su rašytojo dukra Katerina, antras tekstas – A. Kamiu, sužinojusio apie jam paskirtą Nobelio premiją, laiškas savo pirmajam mokytojui Liuji Žermenui.

1 Iki tėčio mirties nežinojau, kad jis garsus. Tik kai mirė, supratau. Ir čia nėra jokio pavydo. Man jis buvo tėvas. Keista, labai keista. Dievinau jo juoką. Kitiems Albert'as Camus buvo mitas, bet ne tėvas. Jo šlovė, kurios nesuvokiau ir nuo kurios jis išsaugojo mus, užgulė mano brolių ir mane, ir mus sugniuždė. Man buvo keturiolika metų. <...>

Kai mokykloje klausdavo, kokia mano tėvo profesija, atsakydavau „rašytojas“, bet man iškildavo klausimas. Stalius – tai profesija. Bet rašytojas? Vyras, kuris lieka namuose ir „rašinėja“ prie savo stalo, yra veik kaip ir tinginys... Niekas negalėjo jo trukdyti. Tačiau kai jam neduodavo ramybės, pykdavo retai. Jis buvo griežtos laikysenos, dėmesingas valgiui ir pagarbūs kitiems. Man kur kas labiau patikdavo motinos ar senelės antausiai. Kai iškrėsdavau kvailystę, žinojau jų tarifą. Susimokėdavau ir vėl pradėdavau ramiai iš naujo. Kai būdavau šalia tėtės, pakakdavo tik jo žalsvai kaštoninių akių žvilgsnio ir kelių žodžių, kad už žolę žemesnis pasidarytum. Kai pasakiau, kad noriu ruoštis Pirmajai Komunijai, jis paklausė, ar dėl to, kad tikiu Dievą ar kad noriu gražios suknelės ir dovanų. Iškart supratau, kad reikalas baigtas. „Manai, kad šitai žavu?“ Bent jau buvo aišku. Jam atrodė, kad jei turi stogą ir knygų, vadinasi, turi viską, ko mums reikia. Mūsų namuose nežinojome, kas yra perteklius. Turėjai prašyti naudingų dovanų. Prašyti kuprinės per Kalėdas, net gražios kuprinės – netinka. Paskutinė

1

2

3

dovana, kurią per gimtadienį man įteikė tėvas, buvo rašomasis stalas. Žinoma, gražus rašomasis stalas... Bet kai sunkiai sirgau, jis man padovanojo „Teppaz“ firmos patefoną. Tai taip neatitiko namų dvasios, kad buvau įsitikinusi, jog netrukus mirsiu.

<...> Rašyti – vadinas, nesutarti, nebūti išgirstam. Šitai gerai žinojo mano tėvas. Buvau maža mergaitė, tačiau jutau aplink jį priešišumą. 1951 metais, išleidęs „Maištaujančią žmogų“, jis sudrebina tabu. Tuo metu neturėjai teisės kibti prie Sovietų Sąjungos. Nors visi žino, kad gulagas egzistuoja. Visi kalba, kad jis egzistuoja dėl svarbaus reikalo. Visi tyli. O jis nusprendžia prabilti. Ir šitai kai kam nepatinka. Sykį <...> randu tėvą, nuleidusį galvą, svetainėje, sėdintį žemame krėsele. Aš jam sakau: „Tau liūdna, tėti?“ Jis pakelia galvą, pažiūri tiesiai man į akis ir atsako: „Ne, aš – vienas.“ Šito niekada neužmiršau. Šitai mane taip pakurstė! Nežinojau, kaip jam pasakyti, kad su mani mi jis negali būti vienas.

Vertė Vytautas Bikulčius

2 1957 m. lapkričio 19 d.

Brangus pone Žermenai,

leidau kiek apimti triukšmui, kuris visas pastarąsias dienas lydėjo mane, kol atėjau pakalbėti su jumis iš visos širdies. Ką tik man suteikė pernelyg didelę garbę, kurios nei siekiau, nei prašiau. Tačiau kai sužinojau naujieną, pirmiausia po motinos pagalvojau apie jus. Be jūsų, be tos nuoširdžios rankos, kurią jūs ištiesėte tuo metu man, vargšui vaikui, be jūsų pamokų ir jūsų pavyzdžio nieko tokio nebūtų nutikę. Nekuriu sau pasaulio iš tokios garbės, bet jis tampa bent proga pasakyti jums, kas buvote ir vis dar esate man, ir jus patikinti, kad jūsų pastangos, jūsų darbas ir dosni širdis, kurią jūs įdedate į juos, tebėra gyvi viename iš jūsų mokinukų, kuris, nepaisydamas savo amžiaus, ir toliau lieka jūsų dėkingas mokinys.

Iš visų jėgų apkabinu jus.

Alberas Kamiu

Vertė Vytautas Bikulčius

4. Perskaitykite daugiau dukters atsiminimų susiradę straipsnį bibliotekoje arba internete (Catherine Camus, „Camus – mano tėvas“, *Literatūra ir menas*, 2010-01-29).
5. Po žinios apie Nobelio premiją A. Kamiu savo užrašuose įrašo: „Nobelis. Keistas prislėgtumo ir melancholijos jausmas. 20-metis, skurdžius ir pilkas, aš pažinau tikrąją šlovę.“ (1957 m. spalio 17 d.). Kaip suprantate, kodėl išgyvenamas tas keistas jausmas?

Rašome

Parašykite kam nors iš savo artimųjų, draugų ar mokytojų laišką, kuriame išreikštumėte dėkingumą.

Meno ir rašytojo vaidmens samprata

Meno ir rašytojo vaidmens suvokimą atskleidžia A. Kamiu kalba, pasakyta Švedijoje 1957 m. gruodžio 10 d. įteikiant Nobelio premiją.

Priimdamas apdovanojimą, kuriuo mane teikėsi pagerbti jūsų laisvoji Akademija, aš jaučiu ypač didelį dėkingumą, nes suvokiu, kaip labai šis atpildas pranoksta mano asmeninius nuopelnus. Kiekvienas žmogus, juolab kiekvienas menininkas, geidžia būti pripažintas. Aš irgi. Bet sužinojęs apie jūsų sprendimą aš negalėjau susilaukyti nepalyginęs jo sukkelto atgarsio su tokiu savim, koks esu iš tikrųjų. Ir kaip žmogus, dar gana jaunas, kurio visas turtas tėra vien abejonės ir rašomas kūrinys, žmogus, pratęs gyventi darbo vienvietėje ar draugystės prieglobsty, kaipgi jis būtų galėjęs ramiai, be panikos išklausti nuosprendį, kuris jį, vieną, užsisklendusį savyje, staiga nubloškė į akinančios šviesos srautą? O ir ką jis galėjo jausti priimdamas šią pagarbą tokiu metu, kai kiti Europos rašytojai, netgi patys didieji, priversti tylėti, o jo gimtoji žemė be paliovos niokojama?

Aš, žinoma, sutrikau ir pajutau vidinį nerimą. Šiaip ar taip, norėdamas susigrąžinti ramybę, turėjau susitaisyti su pernelyg dosniu likimu. O negalėdamas prilygti jam tik savo nuopelnais, nesugalvojau nieko kito, kaip pasitelkti į pagalbą tai, kas visą gyvenimą palaikė mane pačiais kraštutiniausiais atvejais – savo meno ir rašytojo vaidmens sampratą.

Tad leiskite man, kupinam dėkingumo ir draugiškų jausmų jums, kaip įmanoma nuoširdžiau išdėstyti šią sampratą.

Asmeniškai aš negaliu gyventi be savo meno. Bet jo aš niekad nekėliau aukščiau visko. Atvirkščiai, jeigu jis man ir būtinas, tai kaip tik todėl, kad nėra koks išskirtinis dalykas ir leidžia man tokiam, koks esu, gyventi taip, kaip gyvena visi. Menas, mano supratimu, nėra atsiskyrieto pramoga. Tai būdas sujaudinti kuo daugiau žmonių, pateikiant jiems išskirtinį kasdienių kančių ir džiaugsmų vaizdą. Tuo būdu jis neleidžia menininkui užsisklęsti nuo kitų, o priverčia jį tarnauti pačiai paprasčiausiai ir bendriausiai tiesai. O tas, kuris neretai pasirenka menininko dalią todėl, kad jaučiasi kitoks, netrunka suvokti, kad jo menas ir jis pats bus kitokie tik tada, kai jis prisipažins esąs toks pat kaip ir visi.

Menininkas tampa savimi nuolat eidamas nuo savęs prie kitų ir nuo kitų prie savęs, jis visados yra pusiaukelėje tarp grožio, be kurio negali apsieiti, ir bendrijos, iš kurios negali ištrūkti. Štai kodėl tikri menininkai nieko nesmerkia, užuot teisę, jie išsipareigoja suprasti. O jei šiam pasaulyje tenka pasirinkti, tai jie pasirenka visuomenę, kurioje, anot garsiojo Nyčės posakio, viešpataus nebe teisėjas, o kūrėjas, kad ir kas jis būtų – darbininkas ar intelektualas.

Rašytojo vaidmuo užkrauna jam ir sunkias pareigas. Dėl savo esmės jis negali šiandien tarnauti tiems, kurie lemia istoriją: jis tarnauja tiems, kurie ją išgyvena. Priešingu atveju jis liks vienas ir be savo meno. Jokia tironija su savo milijoninėm kariaunom neišgelbės jo nuo vienaatvės – net tada, ir ypač tada, kai jis sutinka žengti su jomis koja kojon. Tik bevardžio kalinio, kenčiančio pažemintum kitame pasaulio krašte, tylėjimas gali išplėsti rašytoją iš tremties, bent jau tais atvejais, kai jis, apgaubtas laisvės privilegijų, sugebės prisiminti šią tylą ir išgarsins ją meno priemonėmis.

Nė vienas iš mūsų nėra pakankamai didis tokiam pašaukimui. Bet kad ir kokiomis aplinkybėmis gyventų kūrėjas – nežinomas ar šiuo metu pripažintas, sukaustytas tironijos grandinėmis ar laikinai turintis saviraiškos galimybę, – jis gali vėl sugrįžti žmonių bendrijon ir būti pateisintas su sąlyga, jeigu sutiks – žinoma, pagal išgales – vykdyti dvigubą misiją: tarnauti tiesai ir laisvei, tuo įrodydamas, koks kilnus ir didis yra jo amatas. Jis yra pašauktas sutaisyti kuo daugiau žmonių, todėl negali pakęsti melo ir vergovės, kurie visur, kur tik įsigali, didina vienaatvę. Kad ir kokios būtų mūsų asmeninės negalios, mūsų kilniajam amatui visada teks peno dvi sunkiai įvykdomos priedermės: sakyti tiesą ir priešintis priespaudai.

<...>

Kiekviena karta, be abejo, mano esanti pašaukta pertvarkyti pasaulį. Tačiau manoji žino, kad jo neper-tvarkys. Jos užduotis galbūt dar sunkesnė – neleisti, kad šis pasaulis suirtų. Paveldėjusi demoralizuotą istoriją, kurioje susipynė žlugusios revoliucijos, nebesuvaldoma technika, negyvi dievai ir mirusios ideologijos, kai menkų gabumų valdžios šiandien gali viską sunaikinti, bet jau nebesugeba įtikinti, kai protas tiek smuko, kad tapo neapykantos ir priespaudos tarneite, ši karta, remdamasi vien neigimu, turėjo atkurti savyje ir pasaulyje nors trupinėlių to, ką mes vadiname tauriu gyvenimu ir tauria mirtim. Pasaulyje, kuriam gresia susiskaldymas, kur mūsų didieji inkvizitoriai stengiasi visiems laikams įtvirtinti mirties karalystes, ši karta suvokia, kad ji – tarsi beprotiškai bėgdama prieš laikrodžio rodyklę – privalo atkurti tarp tautų taiką, kuri nebūtų pagrįsta vergove, vėl suvienyti darbą ir kultūrą ir kartu su visais ieškoti naujos Sendoros skrynios. Mes nesame tikri, kad toji karta kada

nors įveiks šią milžinišką užduotį, bet tikra tai, kad visame pasaulyje ji yra jau du kartus susilažinusi – dėl tiesos ir laisvės – ir, progai pasitaikius, sugeba be neapykantos dėl jų numirti. Todėl ją reikia sveikinti ir palaikyti visur, kur tik ji yra, o ypač ten, kur ji aukojasi. Šiaip ar taip, tik jai, būdamas tikras, kad iš širdies tam pritarSITE, norėčiau atiduoti tą garbę, kurią man ką tik suteikėte.

<...>

Taigi parodęs save tokį, koks esu iš tikrųjų – ribotą, įsiskolinusį, išpažįstantį nelengvą tikėjimą, – baigdamas jaučiuosi daug laisviau, galėdamas įvertinti man suteiktą apdovanojimą kaip be galo kilnų ir didį ir taip pat pareikšti, jog priimu jį kaip pagarbos ženklą visiems tiems, kurie kovodami tą pačią kovą neturėjo nė mažiausios privilegijos, o, priešingai, kentė vargą ir persekiojimus. Tad man belieka iš visos širdies jums padėkoti ir kaip asmeninį dėkingumo įrodymą viešai duoti tą pačią seną ištikimybės priesaiką, kurią kiekvienas tikras menininkas tylėdamas kasdien duoda sau pačiam.

Vertė Laima Rapšytė

Alberas Kamiu 1957 m. – kai gavo Nobelio premiją

1

2

3